

Засновник — Міністерство освіти і науки України
Видавець — Видавниче підприємство «Деміур»
Реєстраційне свідоцтво КВ №378 від 12.01.94 р.

РІДНА ШКОЛА

Щомісячний науково-педагогічний журнал
ISSN 0131- 6788

Видається з травня 1922 року

№ 5 (880) • травень • 2003

Головний редактор
Іван ЩЕРБАТЕНКО

Редакційна рада:

Галік АРТЕМЧУК, Микола ЄВТУХ,
Валентин ЗАЙЧУК, Арсен ЗІНЧЕНКО,
Іван ЗЯЗЮН, Олександр КИРИЧУК,
Василь КРЕМЕНЬ, Неля НИЧКАЛО,
Віктор ОГНЕВ'ЮК, Володимир ОДНОЛЬКО,
Павло ПОЛЯНСЬКИЙ, Володимир ПУГАЧ,
Олександр РОМАНОВСЬКИЙ,
Ганна ТИМОШКО, Анатолій ФУРМАН,
Микола ШКІЛЬ

Відповідальний секретар
Анжеліна ПОДСТАВКІНА

Редактори відділів:
Ганна ДЖУЛАЙ, Мар'яна СЛЮСАРЄВСЬКА

Літературний редактор-коректор
Людмила КРАВЧЕНКО

Фотокореспондент Костянтин ГОЛУБЄВ

Редакція розглядає рукописи обсягом до 20 сторінок, передруковані на машинці або роздруковані з дискети у форматі Word (додається) через 2 інтервали. Автори статей подають також повні відомості про себе, ким і де працюють або навчаються, фото розміром 6 см x 9 см, домашню адресу з поштовим індексом, копію довідки про ідентифікаційний код.

Редакція зберігає за собою право на редагування і скорочення статей. Думки авторів не завжди збігаються з точкою зору редакції. За достовірність фактів, цитат, імен, назв та інших відомостей відповідають автори. Статті не рецензуються і не повертаються.

Редакція приймає благодійні внески, а також замовлення на випуск тематичного номера, окремого розділу або вміщення реклами за кошти замовника. Наш розрахунковий рахунок N2600000125001 у Першій Київській філії АБ «Укргазбанку», МФО 300294. Інд. код 23513009.

Посилання на публікації «Рідної школи» обов'язкові.

Адреса редакції: 01103, Київ-103,
провул. Академіка Філатова, 3/1
(п'ятий під'їзд, перший поверх),
телефон-факс: (044) 268-32-52

Телефони:
Головний редактор
268-32-52
Заступник гол. редактора,
Відп. секретар,
Технічний редактор
268-32-41,
Редактори відділів
268-32-41.

Видруковано на журнальному комплексі
видавництва «Преса України».
252146, Київ-146, вул. Героїв Космосу, 6.

Набір — Віра Дубініна

© «Рідна школа», 2003

«Рідна школа» —

добрий порадник кожного освітянина, вченого, методиста, усіх, хто вболіває за розбудову освіти в Україні, оновлення її змісту, вдосконалення форм і методів навчання учнів.

Журнал входить до переліку видань ВАКУ України, публікації в яких зараховуються як наукові при захисті кандидатських і докторських дисертацій.

Передплачуйте і читайте наш часопис!

Індекс 74422

Підписано до друку 30.04.2003. Формат 60x84 1/8.
Папір газетний. Друк офсетний. Умовн. друк. арк. 12,0. Умовн.
фарбо-відб. 16,8. Обл.-вид. арк. 16,0. Зам. 0139305.

Допрофесійна підготовка учнів Авіакосмічного ліцею

Традиційний шлях допрофесійної підготовки старшокласників, який будувався на основі надання конкретних професійно орієнтованих знань, умінь і навичок, до того ж із зазвичай обмеженого переліку робітничих спеціальностей, на сучасному етапі не влаштовує ні суб'єктів навчання, ні саме суспільство. Такий підхід сьогодні вже не відповідає сучасним потребам якісного кадрового забезпечення основних економічних напрямів стратегічного розвитку країни, що характеризується динамічністю економічних процесів, швидкою зміною фахових пріоритетів. Якщо нещодавно престижними

Наталія МУРАНОВА,

заступник директора Авіакосмічного ліцею м. Києва, аспірантка кафедри педагогіки та психології професійної освіти НАУ

вважались певні професії, то через порівняно невеликий відрізок часу з'являються нові, які користуються більшим попитом.

Все це свідчить про те, що допрофесійна підготовка старшокласників має спиратися не на орієнтацію чи підготовку з певних спеціальностей. Насамперед необхідно встановити складові професійної підготовки, щоб, відштовхнувшись від них, можна було визначити умо-

ви, підходи, принципи, зміст допрофесійної підготовки.

Отже, необхідно знайти інший підхід до проблеми допрофесійної підготовки старшокласників. Одним із таких підходів є орієнтація на розвиток здібностей старшокласників, сприяння саморозвитку особистості, формування життєвих компетенцій, націлювання учнів на життєве та професійне самовизначення тощо; на допрофесійну підготовку в

змістовому розумінні через визначені навчальним закладом освітні напрями.

Є ще один, на нашу думку, важливий фактор допрофесійної підготовки в закладах середньої освіти, який стосується питань її організації. Він полягає в можливості найбільш повного професійного самовизначення старшокласників. Вважаємо, що у навчальних закладах нового типу (ліцеях, гімназіях, колегіумах) проблему допрофесійної підготовки вирішити легше, ніж у загальноосвітній школі. Чому? Навчальні заклади нового типу, як правило, профільні (гуманітарні, технічні, математичні, природничі тощо), працюють за угодами з ВНЗ і мають забезпечувати поглиблене вивчення певних дисциплін, необхідних для майбутньої професійної освіти. Тому найбільші можливості вирішення проблеми допрофесійної підготовки старшокласників, навіть серед ліцеїв, гімназій, колегіумів, у тих, що працюють у єдиній системі з вищим навчальним закладом. Наприклад, наш Авіакосмічний лицей працює в системі з Національним авіаційним університетом (НАУ), є його структурною складовою у вертикалі неперервної освіти. Крім того, лицей знаходиться на території НАУ.

Зміна соціально-економічної парадигми зумовила визначення та розвиток нової, як її називають вчені, гуманістичної освітньої парадигми. Попередня класична використовувалась із XVII ст. (від Я.А. Коменського) до кінця XX ст., за нею ще й досі активно працюють педагоги. Це свідчить про те, що шлях становлення освітньої парадигми досить значний, хоча час її становлення залежить не тільки від наукових і практичних надбань, але й від об'єктивних потреб конкретного суспільства, від того, який тип особистості на певному етапі соціально-економічного розвитку необхідний. Парадигма має свої закони й етапи розвитку: від народження ідеї, теорії до її обґрунтування; визначення законів, закономірностей, принципів; обростання теоретичними положеннями, практичними розробками в достатній кількості, щоб можна було за певними ознаками однозначно ідентифікувати нову педагогічну ідею. Завершується розвиток парадигми розробкою механізму оцінювання визначених, притаманних їй показників. А от дяті парадигма припиняє лише тоді, коли вона вже не відповідає соціальним, інтелектуальним, економічним потребам.

Вченими О.В. Бондаревською, Г.Б. Корнетовим були з'ясовані ознаки, які властиві кожній із парадигм. В основі цих ознак лежить

система стосунків між учителем і учнями («суб'єкт-об'єктна» чи «суб'єкт-суб'єктна»), завдяки якій можна визначити належність педагогічної моделі чи її складових до певної педагогічної парадигми.

Очевидно, що в допрофесійній підготовці старшокласників найбільш результативно має бути гуманістична освітня парадигма, яка реалізується через особистісно зорієнтований підхід. Він враховує індивідуальні здібності учнів, проєктує їх особистісний розвиток, сприяє формуванню адекватної самооцінки, що є важливою складовою в професійному самовизначенні. Необхідно зазначити, що допрофесійну підготовку старшокласників ми розглядаємо як наскрізну цілісну систему, яка гармонійно взаємодіє з навчальним, виховним та управлінським процесами лицюю. Тому, якщо йдеться про особистісно зорієнтований підхід допрофесійної підготовки ліцеїстів, то мається на увазі, що заклад як система орієнтований на його реалізацію. З цією метою вивчаються пізнавальні, мотиваційні особливості учнів, відбираються технології реалізації такого підходу, структурується певним чином зміст навчання, розробляються методичні матеріали тощо.

Допрофесійна підготовка учнів буде результативною за умов забезпечення системності та цілісності роботи з проблеми. Системність передбачає координацію компонентів допрофесійної підготовки (мотивація, зміст, етапи) в лицей, який працює в системі «лицей — ВНЗ».

Визначені підходи допрофесійної підготовки учнів Авіакосмічного лицюю, безумовно, впливають на формулювання принципів, за якими організовується процес цієї підготовки, а саме зміст, форми, етапи роботи. Такими принципами є поетапність, доступність та гнучкість (варіативність), інтегративність допрофесійної підготовки, саморозвиток і професійне самовизначення, інформатизація.

Для реалізації першого із зазначених принципів нами були визначені етапи, зміст та форми допрофесійної підготовки, особливості мотивації на кожному з них. Етапи такої підготовки в Авіакосмічному лицейі зумовлені особливостями діяльності лицюю, його профілем. Так, лицей по суті є освітньою підструктурою університету. Тому адміністрація цих закладів може простежити професійне становлення випускників лицюю, врахувати власні недоліки в допрофесійній підготовці учнів, динаміку професійних пріоритетів, деталізувати наступність у навчальному, виховному та організаційному аспектах між лицеем і

НАУ тощо. У зв'язку з цим нами було визначено 4 етапи допрофесійної підготовки ліцеїстів:

- мотиваційно-інформаційний;
- адаптивно-професійний;
- професійного самовизначення;
- моніторингово-коригуючий.

Перший етап охоплює учнів I курсу (9-го класу), які тільки вступили до лицюю. Завдання його — зацікавити учнів навчанням у лицей, перспективою навчання в університеті та сформувати позитивне ставлення до цього процесу.

Етап мотивації передбачає різноманітні форми та зміст роботи. Ось деякі з них. Учні відразу об'єднуються не в класи, а в групи, як студенти. У групах обираються командири, що сприяє адаптації ліцеїстів до університетської форми буття, а також об'єднує їх зі студентами майже в єдину спільноту.

На цьому етапі ліцеїсти ознайомлюються з професійними напрямками університету. Учні відвідують університетську бібліотеку, яка до речі є і бібліотекою лицюю, навчальні аудиторії, музей університету, його ангари, де стоять справжні літальні апарати, підприємства авіаційної промисловості, фахові виставки тощо. Усе це сприяє бажанню прилучитися до студентського гурту, пізнати особливості тих професій, які здобувають студенти.

Завдання першого етапу не знімаються із закінченням I курсу (9-го класу). Вони поглиблюються й виступають у більш інтегрованому вигляді на наступних етапах навчання в лицейі. Так, учні II—III курсів (10—11-х класів) лицюю під керівництвом викладачів НАУ виконують наукові роботи з основ професійних дисциплін, залучаються до участі в науково-практичних університетських конференціях, друкують свої статті в збірниках НАУ.

Крім того, залучення до студентського життя також продовжується. Учні беруть участь у різноманітних конкурсах, КВКх тощо. Такі форми роботи сприяють формуванню стійкої мотивації допрофесійного самовизначення, розвитку пізнавального інтересу, успішному навчанням в лицейі і надалі в університеті.

Другий етап ми умовно назвали адаптивно-професійним. Його завдання — сприяти пізнанню спеціальностей, за якими готують в університеті, вибору професійного напрямку, а також дізнатися про особистісні якості, необхідні для певних спеціальностей.

Суть цього етапу полягає в тому, що адаптація до професій, які здобуваються в НАУ, відбувається не тільки через пізнання їх особливостей та місця в соціально-економічному просторі країни чи світу, але й через знання, що відкривають дос-

туп до професійного навчання. Це зміст знань, який закладено в навчальному плані ліцею (його інваріантній та варіативній частинах) та в спецкурсах за напрямками. На цьому етапі ліцеїсти самостійно обирають ті спецкурси, які їм цікаві, тобто відбувається допрофесійна диференціація учнів за нахилами, інтересами, здібностями. Ця умова необхідна для подальшого розвитку мотивації навчання, з одного боку, та більш ефективного формування пізнавальної самостійності в учнів, їх професійного самовизначення, з іншого. Спецкурси розроблені з урахуванням принципу поступового ознайомлення зі специфікою спеціально відібраного і структурованого матеріалу, який обов'язково включає в себе цікавий зміст, завдання. Ведуть спецкурси викладачі університету та вчителі ліцею. Усе це сприяє більш швидкій адаптації до майбутньої професійної освіти в НАУ.

Важливою для цього етапу є робота психологічної служби ліцею, коли учням, яким важко визначитись у власних інтересах, нахилах, надається допомога психолога. Індивідуальні консультації сприяють технології розвитку необхідних для певної професії якостей, виробленню разом з учнем стратегії досягнення мети тощо.

Третій етап — професійного самовизначення. Завдання — сприяти професійному самовизначенню ліцеїстів через поглиблене вивчення окремих предметів, спецкурсів, індивідуальну роботу з учнями.

Цей етап стосується більшою мірою учнів III курсу (11-го класу), хоча він доступний і для I—II курсів (9—10-х класів). Якщо на попередніх етапах (I—II курси) здійснювався пошук «себе» в розмаїтті професій, відвідувались «поляри» за напрямками спецкурси, то на III курсі (11-ий клас), як показує досвід, більшість учнів цілеспрямовано відвідують певні спецкурси, працюючи над курсовими, беруть участь у виконанні робіт Малої академії наук, у конференціях університету, його науковій діяльності.

Роль педагогічного колективу ліцею на цьому етапі допрофесійної підготовки учнів полягає в тому, щоб задовольнити потреби ліцеїстів у професійному самовизначенні, сприяти самореалізації особистих здібностей. Що це означає? Насамперед потрібно відслідковувати рейтинг професій, які існують на ринку праці, і аналізувати, як він співвідноситься з професіями, що пропонує НАУ. По-друге, університет дуже стрімко розвивається, з'являються спеціальності, з основ яких можна розробляти нові чи модернізувати спецкурси, які вже існу-

ють, замість тих, на які попит різко знизився. Таким чином, буде реалізуватися принцип варіативності та гнучкості допрофесійної підготовки ліцеїстів.

Четвертий етап — моніторингово-коригуючий. Завданням його є рефлексія моделі допрофесійної підготовки в ліцеї та її корекція. Для цього має вивчатися успішність навчання випускників ліцею, які вступили в НАУ, протягом двох курсів (чотирьох семестрів) навчання, участь у студентських конференціях, наукових дослідженнях та їх результативність. Порівняння результатів навчання учнів у ліцеї та в НАУ дасть змогу визначити достатність навчально-виховного рівня закладу для успішної допрофесійної підготовки учнів.

Принцип достатності та гнучкості (варіативності) допрофесійної підготовки внутрішньо пов'язаний із принципами інформативного забезпечення процесу допрофесійної підготовки та наступності допрофесійної підготовки ліцею та ВНЗ. Йдеться про достатній рівень знань з основ професійних напрямів для, по-перше, мотивованого самовизначення у світі професій, а, по-друге, забезпечення можливості у разі необхідності змінити напрям майбутньої професійної освіти без додаткових освітніх зусиль.

Для кожного етапу допрофесійної підготовки існують свої особливості, які зумовлені мотиваційною, змістовою та процесуальною складовими. Взаємодія цих складових забезпечуватиме принцип саморозвитку та професійного самовизначення. Але це не відбувається спонтанно чи під обгрунтованим «тиском» педагога або батьків. Процес саморозвитку та професійного самовизначення дієвий за умов впровадження гуманістичного підходу в роботу ліцею.

Механізмом для саморозвитку є свідомо потреба в отриманні знань, вихованні особистісних якостей з певною метою та гуманне і уважне ставлення до учнів як до суб'єктів навчально-виховного процесу. Поштовхом для нього можуть бути різні мотиви — від особистісних до соціальних. Тому завданням педагога — створити мотиваційне середовище, яке б спонукало учнів до саморозвитку через самопізнання, самовиховання. При цьому необхідно враховувати як особистісні інтереси, нахили, цінності, так і соціально-економічні перспективи розвитку суспільства.

Саморозвиток є однією з умов для адекватного інтересам, інтелектуальним, фізичним, творчим можливостям професійного самовизначення старшокласників. Якщо саморозвиток особистості — цілеспря-

мований процес набуття культурних цінностей людства, особистісних якостей, то професійне самовизначення спрямоване на професійну підготовку вже для вироблення певних цінностей для суспільства. А для цього необхідно, щонайменше, орієнтуватися в змісті професій. Цей процес неможливо забезпечити лише навчальним змістом. Система виховних заходів, яка включає в себе ознайомлення з етапами професійної освіти, роботою інженерів авіаційної промисловості та іншими спеціальностями цієї галузі, послідовно вводить у світ різноманітних привабливих професій.

Ще однією з цікавих форм роботи, що сприяє саморозвитку та професійному самовизначенню, є учнівське самоврядування в ліцеї. Учні самостійно на демократичних засадах обрали президента та парламент, які розробили Конституцію. За нею й живе ліцей.

Мотиваційний компонент є найважливішим у допрофесійній підготовці, його ми частково розкрили через принципи. Не менш важливим і достатньо дидактично складним питанням є зміст допрофесійної підготовки, його зв'язок із загальним змістом навчання в середній школі та інтеграцією деяких змістових одиниць з основними університетськими дисциплінами.

На нашу думку, немає сенсу вводити професійні знання в зміст освіти, потрібно ставити питання по-іншому — готувати до сприйняття, розуміння цих знань. Це, в свою чергу, вимагає спеціальної структуризації змісту знань із певних предметів, інформація яких має опосередковане чи безпосереднє відношення до професійно орієнтованих дисциплін університету за визначеними вище чотирма допрофесійними освітніми напрямками.

Для цього аналізується зміст предметів за робочим навчальним планом ліцею та певних університетських дисциплін. Сукупність визначених стрижневих понять із навчальних предметів та спецкурсів, що вивчаються в ліцеї і мають інтегруватися в загальні основи наукових понять професійно орієнтованих університетських дисциплін, структуруються таким чином:

1) від абстрактного (загального) до конкретного розуміння поняття;

2) за кількістю зв'язків кожного зі стрижневих понять із предметами та їх рівнями.

Отже, допрофесійну підготовку в Авіакосмічному ліцеї ми розглядаємо як систему роботи з професійного самовизначення старшокласників, що реалізується через мотиваційний, змістовий і процесуальний компоненти навчально-виховного процесу нашого закладу.